

I. Sarasola: EUSKAL LITERATURAREN HISTORIA

Kritika solas

Ba zen ordua euskal literaturaren xede naguslak kritikatzeke, bere kondairan zehar dituen alde on eta txarrak eta eraman dituen bideak aztertzeke; literario alde soiletik begiraturik, linguistika alde batera utziz. Hau du bere asmoa Ibon Sarasolaren Euskal Literaturaren Historia izenez argitaratu berri den liburuak.

Berebiziko hautsak jasoko ditu liburu honek. Izan ere, bat batean ez da erraza, tratatzen dituen puntu guztiak argi eta garbi adieraztea, ez eta ere ikusi ahal izatea. Beraz, ez da harritzekoa, liburu honek hutsak izan ditzakeela. Harritzekoa, hutsik gabea izatea bera.

Bere funtsezko esentzian, bat gatoz. Euskal literaturak egun hartu duen bidea, galak ugaltzea eta ideologia era guztietatik lan-tzea, hizkuntzaren eta beronen jabe den herriaren kultur iraupene-rako eta politikazko etorkizunerako behar beharrezkoak dira. Herri baten kulturarentzat proiektio bakar hutsa bait da, luzera begiraturik, bere izate, guztien galbidea.

Argi dago, kritiko premia handian gaudela, ni ere kritikatzen jartzen nautelarik. Horrela izendatze honek, beste gabe, kritika egitea behartzen nau; baina, alferrik nahi izan behar bezalako aburuak egitea, ez nahi sentitzen behar lukeen mallatik hartzeko ahalmenez. Parterik gehienean ados nator, batez ere argudioetan. Eta argilegi ikusten ez dudana zenbait puntu, egilearen beraren eta irakurlearen argibiderako adieraziko ditut. Inoliz egileari laguntzeko, eta hurrengo kontra egiteko. Hau bait da, ibonek berean markatu dautan bidea. Beraz, bere balmena dut.

Liburuaren lehen partean, aburu* onez aztertzen daki autore zaharrak, Etxeparetik Axular eta Sarako eskolara eta Oihenart bere bakardadean. Parte hau da noski* liburuaren interesanteenetako bat, eta urratsik seguruenetan finkatua.

«Compañía Gulpuzcoana de Caracas»-ek, ez dugu dudarik jar-tzen, bere garrantzia izango zuela XVIII. mendean,* euskal literatura Gipuzkoan hasi eta gehitzean. Baina hobeto aztertu beharko litzateke, gorakunde hori Sarasolak dion neurritaraino den; zeren* mende erditik aurrera ilustrazioa ezagutzen zuen* euskal teatro zaharrak, Sor Luisa eta Muniberen lanak lekuko,* eta beste herri-etan ere ezagutu zen* goratzeak, normalena zen gurean ere bere influentzia agertzea. Bestalde, XIX. enak berak erakusten dauku, «Compañía Gulpuzcoana de Caracas» ez zenez gero.

XIX. ean, 39. orrialdean, erromantiko garala ukitzen* duelarik, garalaren hasierako iparragilre ez du aipatzen. Bere poesia ongi moldatzen da erromantiko giroan; ez beharbada poesia idazteko moldeetan, baina bai berak duen dinamika eta sentimenduetan. Giro hau herriari sentieraz zion poeta dugu. Europako herri hain-litzek* beran jabetasun libre hartu zuten garala, barnetik ziren in-perialismo txiki asko hautslaz.* Hau hola delarik, iparragilrek al-txatu zuen hotsak bere lekua behar zuen. Are* gehiago, gaur ere oraindik, bere egarria ase ez zuen herriaren ahoetan bere kantak itsatsirik* izatean.

44 eta 46. orrialdean barna adierazten duen klerikalismoa, be-harbada, neurritz hara doa. Ba dakigu, klerikalismoak, historian zehar, ahal izan duen naurriraino hestutu* izan duela bere poderearen hesia. Baina kleroa kleroa izan da alde guztietan, konsigna antze-ra-koekin jokatuaz. Eta, herri tipetan neurri horretarainoko azpizanez ari bazen, zergatik jokatu zuen eta jokatzan ari Galizian zeharo bestaldera? Galizian ez zen hori gertatu. Eliza herri hizkuntza arrunt eta tiplaren kontra agertu zen, eta hemen ditu bere sustralak Galizialako literatura antiklerikalak. Ikus J. Alonso Monteroren Rea-lismo y conciencia crítica en la literatura gallega. Beraz, adierazi nahi dut, ez duela kolniziditzen herri bietako Elizaren jokabideak, goiko agintaritzak toki beretik etorri arren.

Bestalde, Serafin Baroja (Pío Barojaren alia) baten kanta eta ateraldi antiklerikal eta antiklerikalak ere ba dira, adibidez. (Inoliz iku-siko ote ditugu liburu batean bilduak? Merez du). XIX.aren lehen partean, Etxahunek ere ba zituen kanta antiklerikalak; baina denok dakigu giza-joak zer burubide eraman zuen bere bizitza garratzean zehar, eta bere kasua literatur mugimendutik zerbait apartatzen da, adierazi nahi dugun puntu hoietan.

Puntu hau ikutzean,* alpamen berezia merezi zuen A. Irigaray-ren Esbozo bibliográfico de la literatura euskara profana (del s. XV al XX) salaera* lanak, bertako zenbait gal eta erlitziz ballatu-rik. Lan honek «Príncipe de Viana» aldizkariaren 98-99. zenbakian (1965) ikusi zuen argia.

Liburuaren bigarren partean sartzean, S. Aranaren eskolatik sortu zen purismoa salatzen du. Eta, garbi-azetasunarekin batean, arraza diskriminazioa eta klerikalismoaren neurrigabekeria. Izan ere, XX. mendearen sarreran ez zen politika jokorik bidezkoena. Aranek

aukeratu* zuen jokabide honen oinarriak Larramendiren influentzia hartzen du, bere parterik handienean. Baina arrazakeriaren sustrak askozaz haruntzago aurkitu behar dira, euskara hizkuntzaren bitx-keria ere bai. Garibay, Poza eta B. Etxabegaren ere aurkituko ditugu kontzeptu hoik. Paradisuko hizkuntza bitxia eta arrazatiko nobleza holec erabili zituzten, eta Klaberiak Ziburuko Joanes Etxeberriari egia bertsoetan ederki burlatzen ditu.

Baina partiturik adieraziko ditugu:

Hizkuntzaren bitxitasuna, ordutik hasi zena, Larramendiren bi-dez, goraka etorri zen Paulo Astarloaganarte; eta S. Aranek P. As-tarloa hartu zuen modelo, hizkuntzaren purismoan behintzat.

Arraza kontua —Tubalengandik zuzen gentozala euskaldunok—, arestian* alpatu ditudan E. Garibay, A. Poza eta B. Etxabek beren ustez erabili bazuten ere, kontzeptu oso espainiar erresumakoa* da bere oinarrietan. Eta ez, «fiesta de la raza» zelebratu izan duen nazio bakarra delako noski;* baizik, argi dago, lehen noblezi kasta, gure probintziak, Gaztelako erregeen «altoren seme» (alta onen seme) eta gainerako noblezi tituluetatik hasi zela. Beharbada, eta hala zen seguru asko, aurretik ziren «ahalde nagusien» bukaera on-dorean sortu ziren holec utzitako handinaharen tokiaren betegarri, konde, markes, hidalgo eta gainerako handiki tituluok Gaztelako erregeek ematen bait zituzten, eta ez gure probintziak batzarrek. Eta ez da historia asko jakin beharrik, «villano» eta «vasallo» eta antzerakoek zer giza maila zuten jakiteko. Orduan, euskaldunek, beren foruen bidez, ez zuten onartu beren artean holako bereizkun-tzarik. Euskal Herriatik irteetan,* beren buruak «villano» eta «vasallo» bezala agertzean, Biltzar Nagusien eskaria izan zen, hemengo guz-tiak malla unibertsal batean berdintzea, «altoren seme» (hidalgo) titulua hartuaz, gizon bezala errespetatuak izateko. Ikus honetaz, beste zenbait estudioren artean, K. Etxegaraykoaren Investigacio-nes históricas referente a Gulpúzcoa-ren lehen kapituluak.

Egoera honetan, lehen aldiz, herri oso bat hornitzen da gizon errekonozitu mailan (edo seme errekonozitu, «hijo de algo» hi-jo-dago edo hidalgo, eta ez bastardo). Larramendik defenditzen zuen nekazari noblea, zapatari noblea eta abar, alfer eta alproja noblean aurrean, euskaldungoa defenditu nahirik, gure noblezia apalaren kontra ateratzen zirenen aurrean (ikus Corografía-ren «De la noble-za...» kapituluak). Gertakari hauetatik, Gaztelan liberalismoaren garalan nobleziak lehen zuen prestijioa gaitzea, gutti batzuk zire-lako titulundunak eta hainitz gabeak. Gabeek irabazi zuten beren er-tzia poliki poliki. Baina Euskal Herrian ez zen hori gertatu: noble izatea denek ahal zuten, harrokerian erori* ziren, eta askok eulal nahi zion, gauza bereziki bezala, bere funtsezko kontzeptuetan oso espainiar hutsa bazen ere, eta hau politikaz bestaldera jokatuaz. Ja-kina, Sabinok bere politikarako hartu zuen; baina puntu honetan bi dakigu nork influentzia zuen. Bere politika programa egitean, U-zarrara* Alta Iberogana hainitz oster* egin zuen; eta batez ere harek kutsatu zuen arrazalea bezala, eta, seguru asko, bai eta klerikalismoa ere, neurri handi batean behintzat.

Beraz, Aranaren joerak, Larramendi, P. Astarloa eta A. Ibero ditu iturburu. Holetarik, lehenengoaren jokera hain zuzena ez bazen ere, ondorengo biena okerrago noski. Baina, oraindik ere arraza za-letzat juczgutzen gaituzten espainiarrek, jakin bezate beren herentzia izan dugula puntu honetan.

Dena dela, altortzen dut, azterkizunok ez direla hain ximpleak, eta literaturatik aparteko historia ere hobeto ezagutu beharra du-gula.

Literaturan garbikeriatik jarraitu dutenak, beti izan dira kulturaz guti hornituak edo kopeta laburrekoak. Berak nahi zuten, euskara, anti-erdara zen. Baina «anti» ziren aldetik, beren konparazioetan, erdaraz hola zena euskaraz hala behar zuela, eta horrelako jokabide erdaraz bera hartzen zuten oinarri; zeren* erdaratik ikusten bait zituzten gauzak, euskararen mulnetik beharrean. Adibidez, gaztelanatik askozaz hurbilago dago Loralla («mes de las flores» ideakoa) jatorragoa den Maizta («mayo» pagano zaharretikoa) baino; bai-na «garbizaleen» mundu txikian bestaldera behar zuen izan. Gainera, maiz,* hitz berriak asmatzen zituzten, bakoitzak berak ezagutzen zuen euskara txikitik ikusita, lehendik beste euskalkiren* batean eratua zegoen ala ez begiratu gabe. Baina, kritika honetan, alde honetatik ablatuko bagina, inoliz bukatu ezindako jardunetan eroriko ginateke.

JUAN SAN MARTIN

bezate, bele
dauku, deusku, digu
daut, deust, dit

ditzake, dalkez
raude, ragoz